

MAHALLIY O‘ZIGA XOS SO‘ZLARNI IFODALASH VA ULARNI TARJIMADA QAYTA YARATISH MUAMMOLARI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7460977>

Abdulaziz DJUMANOV,
TDSHU 2-kurs magistranti,
Toshkent, O‘zbekiston.
Tel: +998909656363;

E-mail: abdulaziz030589@icloud.com

Annotatsiya: *Necha asrlardan buyon dunyo xalqlari tarixi va madaniyatida shakllanib kelayotgan tarjima va tarjimonlik qadim ijodiy faoliyat sohalaridan biri sanaladi. Dunyoning turli qit‘alari va mintaqalarida bir necha asrlardan buyon xalqlar o‘rtasida aloqa vositasiga aylantib ulgurdi. Tarjimonning asosiy vazifasi asliyat tilda ijodkor tomonidan tasvirlangan milliy ma‘naviyat vat til madaniyatini qaytadan shakillantirish sanaladi. Buning aksi bo‘lganda esa tarjima qilinayotgan tilga mansub xalq tiliga va madaniyatiga nisbatan hurmatsizlik qilgan bo‘ladi va noto‘g‘ri talqinga sababchi bo‘ladi. Shu bois tarjimon nafaqat tilni balki shu tilga aloqador barcha jihatlarni yaxshi bilgan holda va ularni nazarda tutgan holda tarjima ishiga kirishishi lozim.*

Kalit so‘zlar: *til, tarjima, madaniyat, milliy ma‘naviyat*

Аннотация: *Переводческий и устный перевод, формировавшийся в истории и культуре народов мира на протяжении веков, считается одной из древнейших творческих сфер. Он стал средством общения между народами разных континентов и регионов мира на несколько столетий. Основная задача переводчика – воссоздать на языке оригинала национальную духовность и языковую культуру, описанные создателем. Если наоборот, то это будет проявлением неуважения к языку и культуре людей, принадлежащих к переводимому языку, и вызовет неправильное толкование. Поэтому переводчик должен начинать работу по переводу с хорошим знанием не только языка, но и всех аспектов, связанных с этим языком.*

Ключевые слова: *язык, перевод, культура, национальная духовность.*

Abstract: *Translation and interpretation, which has been forming in the history and culture of the peoples of the world for centuries, is considered one of the ancient creative fields. It has become a means of communication between peoples in different continents and regions of the world for several centuries. The main task of the translator is to recreate the national spirituality and language culture described by the creator in the original language. If it is the opposite, it will be disrespectful to the language and culture of the people belonging to the language being translated and*

will cause misinterpretation. Therefore, the translator should start the work of translation with a good knowledge not only of the language, but also of all the aspects related to this language.

Key words: *language, translation, culture, national spirituality*

O‘zbekiston dunyo maydoniga rivojlanayotgan mustaqil davlat sifatida kirib borar ekan, xorijiy mamlakatlar tilini o‘zlashtirib, olib borayotgan siyosati, iqtisodiy masalalari kabi jabhalarni chuqur bilish bilan bir qatorda, ularning tajribasi, taraqqiyotga yetaklovchi qirralari, ko‘nikmalaridan o‘rganishni ham muhim olmil sifatida qaramoqda. Shu jihatdan mamlakatimizda xorijiy tilni ham ona tili darajasida mukammal biladigan, yetuk va bilimli tarjimonlarga talab bormoqda. Sharq davlatlari bilan mamlakatimiz orasida yo‘lga qo‘yilayotgan iqtisodiy, siyosiy va madaniy hamkorliklarimiz istiqbolida sharq tillaridan o‘zbek tiliga va ona tilimizdan sharq tillariga tarjima qiladigan yosh tarjimonlarni yetishtirish vos kechib bo‘lmaydigan hayotiy ehtiyojlardan biri sifatida qaralmoqda. Shu bois milliy ma’naviyatimiz va til madaniyatimizni mukammal biladigan avlodni yetishtirish ham ulkan ma’suliyatdir. Chunki tarjimondan chet tilidan o‘z ona tiliga yoki aksincha ona tilidan boshqa tilga tarjima qilish asnosida milliy ma’naviyatini ham asliga monand tarzda yetkazib berish talab etiladi.

Arab tili boshqa tillar kabi o‘z xususiyatlariga ega bo‘lgan til xisoblanadi. Arab tili tarjimonlari ikki turga, arab tili ona tili bo‘lgan tarjimonlar va arab tili ikkinchi til sifatida o‘rgangan tarjimonlarga bo‘linadi. Arab tilining qulayliklari fanetik va marfalagik tarafdin boshqa dunyodagi yetakchi tillar bilan chog‘ishtra olinadigan til bo‘lib. Misol uchun Ingiliz, Rus, Fransuz tillari ham marfalagik jihatdan (so‘z/gap tuzilishiz) deyarli birxil. Fanetik tarafdin yondoshsak Arab tili ham tovushlilar oilasiga mansub til hisoblanadi. Arab tili sinxron tarjimasi xozirgi paytda keng targ‘ibot qilinayotgan yonalishlardan biri sanaladi.

Tilning mohiyati va vazifasi haqida gap ketganda eng muhim aloqa vositasi bo‘lgan ijtimoiy hodisa sifatida qaraladi. Lekin bu tilning juda ko‘plab vazifalaridan biridir. Aslida til, eng avvalo, dunyoni ko‘rish, eshitish, bilish, idrok etish vositasidir. Ayni paytda til ruhiy, estetik hodisa hamdir. Til xalq, millat ruhining ajoyib, betakror oynasidir. Tarjima orqali xalqlar turmush tushunchalarini anglatadigan xos suzlar ma’no va

shakllaridan kura kuprok ularning muayyan kontskstlarda utab keladigan vazifalarini kayta yaratish masalasi mashgul kilmogi darkor. Bu san'atkorni asl nusxadagi xos suzlarni beasos tarjima matniga kuchirish yoki mumkin bulmagan takdirida xam ularni tarjima tilidagi xos suzlar bilan almashtirib kuyish xavfidan saklab koladi. Tarjima amaliyotiga vazifaviy uygunlik nuktai nazaridan yondashish asliyatdagi bunday ifoda vositalarining xajm, vazn, mikdor, xislat, xususiyat va vazifa anikligini kayta yaratadi, shu bilan birga tarjimaning keng kitobxon ommasiga yaxshi tushunarli bulishiga erishish imkoniyatini beradi.

Xorijiy tildan tarjimada madaniyatini ko'rsatish xos so'zlarni o'g'irishda avvalo ularning muayyan kontekstlarda uslubiy vazifalarini aniqlash va tarjima tilida ularga mos, ayni paytda shu til me'yor va madaniyati darajasidagi lisoniy vositalar tanlash zarurdir.

Misol uchun arab tilidan o'zbek tiliga fraziyalogiyalarni tarjimasida ikki xalqqa mansub madaniyat va ma'naviyatni ifodalaydigan iboralarni qo'llagan holda tarjima qilish zarur.

Shuni ham ta'kidlash kerakki, xalqning madaniyati frazeologik brikmalarda yorqin o'zini ko'rsatadi. Frazeologik birliklarni tarjimonlar "tarjima qilishi oson" yoki "tarjima qilinishi qiyin" gruhlarga bo'lishadi. Albatta tarjimon bu birliklarni to'g'ri tarjima qilishida arab madaniyatini ham bilishi zarur hisoblanadi.

Masalan *أُمُّ الْفَرَى* – ("shaharlar onasi") Makka shahri haqida gap ketyabdi. Yoki *نُو الْأَيْدِ* – ("qoli bor") esa "kuchli, qudratli" ma'nosida keladi.

Hikmatli so'zlar, maqollar tajimasida ham tarjimondan mahorat talab etiladi. Masalan quyidagi maqolni olib qaraydigan bo'lsak:

(من شاب علي شيء شاب عليه)

Agar tarjimon bir vaqtning o'zida arab tilini va madaniyatini mukammal bilmasa, maqolini g'aliz tarjima qiladi.

(كيفما يكون الانسان في السابعة من عمره سيكون في السبعين ايضاً)

Shu bois bu maqolni o'zbek tiliga *Yetti yoshda inson qanday bolsa yetmish yoshda ham shundaydir* maqoli yordami bilan tarjima qilish mumkin.

Bazan tarjimonlardan ma'lum ko'nikma va tajribaning yetishmasligi tarjima jarayonida namoyon bo'ladi. Notiqning tez gapirishi yoki

ovozining juda ham past eshivilishi ham tarjima sifatiga ta'sir qilishi mumkin. Jumladan, tarjimada milliy koloritni namoyon etuvchi omillar sifatida nafaqat so'z (umumiy iste'moldagi so'zlar, terminlar, poetik so'zlar, varvarizmlar, xorijdan o'zlashgan so'zlar, neologizmlar, arxaizmlar, tarixiy so'zlar, slenglar, jargonlar, professional so'zlar, sheva so'zlari, vulgar so'zlar), balki frazeolgizmlar (turg'un birikmalar, idiomalar, paremiyalarni (aforizm, maqol va matallar)ham ahamiyatli rol o'ynaydi. [6, 12]

Tarjimon asosan xalqlarning turmush tarzini anglatadigan xos so'zlar ma'nosi va shakllaridan ko'ra bu so'zlarning kontekstlarda bajarayotgan vazifalarini qayta yaratish masalasini yoritishi zarur. Bu o'z navbatida asl matndagi xos so'zlarni asossiz tarjima qilishdan saqlaydi va tarjimani sifatli hamda tushunarli bo'lishini ta'minlaydi [6, 14]

Tarjima sifatiga ba'zi omillar ham o'z ta'sirini ko'rsatadi. Buladan biri ko'nikma va ma'lumotning yetishmasligi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak tarjimashunoslikning asosiy vazifalaridan biri sifatida milliylik va uni tarjimada namoyon bo'lishi asosiy muammo sifatida qaraladi. Asliyat va tarjima tillari egalaridagi ekstralingvistik ma'lumotlar mos kelmasligi tabiiy hodisadir, ya'ni asliyat va tarjima tillarida so'zlashuvchi kishilarning dunyo qarashi va fikirlashi bir-biridan farq qiladi. Shu bois asliyat tili egalariga mutloq tushunarli bo'lgan tushunchalar tarjima tili egalari uchun tushunarsizroq, yoki umuman, tushunarsiz bo'lishi mumkin. Tarjimon tarjima tiliga ham mos hamda tarjima tili egalari uchun tushunarli bo'lishini ta'minlashi zarur.

REFERENCES

1. Musaev. Q. Tarjima nazariyasi asoslari. – T.: Fan, 2005.
2. Salomov G'. Tarjima nazariyasiga kirish. – T.: 1983.
3. Fayzullayeva R. Yo'llar yiroq, ko'ngillar yaqin // Tarjima san'ati (Maqolalar to'plami). – Toshkent, 1973. 257-bet.
4. Suprun A.E. Ekzoticheskaya leksika // Filologicheskie nauki. — 1958. — № 2. — S. 50—54.
5. Tyureva L.S. Arabskiy yazyk. Lingvostranovedenie. Istoriya i kul'tura islama. — M.: Vostochnaya kniga, 2013.
6. Mubarakova D., Yunusova N. A study of translation science initiating gender bias index and gender quotas asian journal of multidimensional research: 2021, Volume : 10, Issue : 5

7. Kayumova, M. (2022). Methodological Commonality in Uzbek and Turkish Drama. *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding*, 9(3), 230-238.
8. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. *Theoretical & Applied Science*, (8), 107-110.
9. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND'S VARDAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. *THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука*, (12), 374-377.
10. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. *History of Translation in India*, 431.
11. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). *МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА*, 3(4).
12. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. *ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH*, 10(4), 534-543.